

DAAN VAN BRUSSELEN

DAGBOEK VAN EEN KINDERARTS ZONDER GRENZEN

Over milieu
en gezondheid
van kinderen

Voor Rafiki uit Masisi, Congo
°2014, †2018

Voor Bas en zijn toekomstige 'partner in crime'

*Niets onthult de ziel van een samenleving beter dan de manier
waarop ze met haar kinderen omgaat.*

Nelson Mandela

INLEIDING: VAN VERONT- WAARDIGING NAAR VERANDERING

Twijfel er niet aan dat een kleine groep van weldenkende, toegewijde burgers de wereld kan veranderen. Sterker nog, dat is altijd de manier geweest waarop verandering tot stand kwam.

Margaret Mead, cultureel antropologe

Jaarlijks sterven wereldwijd vijf miljoen kinderen. Vooral infectieziekten zoals longontsteking, diarree, malaria en mazelen eisen heel wat levens. Ook ondervoeding speelt vaak een rol. De hoge kindersterfte in het Globale Zuiden* wordt in belangrijke mate beïnvloed door armoede, conflict en ongelijkheid. Veel overlijdens zijn echter perfect te voorkomen door verstandiger om te springen met onze planeet. Daarover gaat dit boek.

Ook in België stierven nog niet zo lang geleden kinderen bij bosjes aan banale infecties. Mijn grootvader werd geboren in 1918 en had zes broers en zussen, waarvan er twee op kinderleeftijd overleden aan inwendige stuipen. Zo omschreef men toen een hersenvliesontsteking. Het gezin van mijn overgrootvader telde dan weer 14 kinderen waarvan er maar liefst zeven een zeer vroege dood kenden. Vijf baby's stierven door vroeggeboorte en ook in zijn gezin vonden twee kinderen de dood door inwendige stuipen.

Door betere hygiëne, voeding en vaccinaties overlijden er vandaag in het Globale Noorden gelukkig zeer weinig kinderen; in België zijn dat er minder dan 4 op 1000 voor de vijfde verjaardag. De harde realiteit is echter dat in landen zoals Haïti en de Democratische Republiek Congo** (D.R. Congo) nog steeds tussen 60 en 100 op 1000 kinderen het leven laten voor ze vijf jaar oud zijn.¹ Hun verhalen vertel ik in dit boek.

Van jongs af aan was ik gefascineerd door wetenschap, maar voelde ik ook de drang om die in te zetten waar ze het hardst nodig is. Als tiener verslond ik krantenartikelen over organisaties zoals Artsen Zonder Grenzen. De eerste vijf jaar van mijn professionele loopbaan bracht ik dan ook als humanitair werker door in het Globale Zuiden. Zo kwam ik op heel wat boeiende, maar vaak moeilijk toegankelijke plekken. In mijn tropenjaren reisde ik van de Ecuadoraanse Amazone over de Pakistaans-Afghaanse grens naar het straatarme Haïti. Ik verbleef het langst in het door conflict verscheurde Oost-Congo, met kortere tussenstops in het door extremisme getroffen Noordoost-Nigeria en het ondertussen iets veiligere maar onvermogenende Sierra Leone.

Het was een kind met een open ruggetje in Ecuador dat mijn blik op geneeskunde veranderde. Mijn lokale collega's wezen op een mogelijke link tussen die aandoening en metaalvervuiling door een olielek in de Amazone. Tijdens de vele humanitaire reizen die ik later nog ondernam, werd het me geleidelijk aan duidelijk dat de leefomgeving van kinderen een belangrijkere impact heeft op hun gezondheid dan ik dacht. De effecten van het milieu op de allerjongsten raakten me zo diep dat ik besloot om er mijn levenswerk van te maken. Ik schreef een doctoraat over *environmental health*, ook wel milieugezondheidskunde genoemd. Dat vakgebied bestudeert hoe omgevingsfactoren de menselijke gezondheid beïnvloeden. Er zaten na mijn proefschrift echter nog heel wat verhalen in mijn hoofd over kinderen die erg ziek waren en soms zelfs stierven door milieu-invloeden. Die hielden me danig bezig, zodat ik ze wel moest neerschrijven in dit boek.

Milieu en klimaat hebben al vanaf de allereerste levensmaanden een veel grotere invloed op de gezondheid van kinderen dan vaak wordt gedacht. Vervuiling van lucht, water of bodem doodt jaarlijks 9 miljoen mensen.² Dat is drie keer het aantal doden door malaria, hiv en tuberculose samen en 15 keer meer dan door oorlog en conflict.³ Zes tot zeven miljoen van de milieugerelateerde sterfgevallen kunnen worden toegeschreven aan luchtvervuiling. Ook bodem- en waterverontreiniging zijn bepalend voor onze gezondheid. Ziekteverwekkers, zware metalen, pesticiden, microplastics en verschillende hormoonverstorende chemicaliën zorgen voor onzuiver water of een bezoedelde bodem.⁴ Het milieu speelt volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) een doorslaggevende rol bij 1 op 4 kindersterftes wereldwijd.⁵ In dit boek toon ik aan dat het welzijn van kinderen en de gezondheid van onze planeet nauw verbonden zijn. Je zal ook lezen dat er heel wat omgevingsfactoren zijn die we kunnen verbeteren om kinderen wereldwijd gezonder te maken.

In 1962 schreef Rachel Carson het ophefmakende boek *Silent Spring*, waarin ze de destructieve effecten van DDT en andere

pesticiden op het milieu blootlegde.⁶ Haar werk leidde tot meer regulering van chemische bestrijdingsmiddelen. Carson waarschuwde toen ook al voor het mogelijk kankerverwekkende aspect van een aantal pesticiden en hun eventuele effect op de ontwikkeling van kinderen. Die waarschuwingen werden toen als speculatief gezien, maar de biologie bleek achteraf gezien helemaal gelijk te hebben.⁷

Milieuverontreiniging is schering en inslag in westerse landen, maar speelt een nog grotere rol in lage- en middeninkomenslanden. Kolonialisme is niet alleen iets van het verleden. Koloniseren wil immers zeggen: 'De vrijheid van anderen kleiner maken voor je eigen gewin.' Vandaag pakken we nog steeds een stuk vrijheid van mensen in het Globale Zuiden af.⁸ Rijke landen koloniseren minder vermogende staten niet meer door ze daadwerkelijk te veroveren, maar wel door ze op arrogante en flagrante wijze te vervuilen. En dit voor opportunistisch financieel gewin. Dat kon ik in verscheidene tropische landen met eigen ogen vaststellen. Nog altijd wordt veel bepaald door waar je wieg staat. Je postcode bepaalt je gezondheid meer dan je genetische code.⁹

Tijdens mijn werk met Artsen Zonder Grenzen en andere organisaties was verontwaardiging over onrecht een grote drijfveer. De verwondering over de vele boeiende plekken die ik mocht bezoeken en het optimisme dat ik zelfs in heel moeilijke omstandigheden aantrof, gaven me extra energie. Verwondering en verontwaardiging kunnen, mits een fikse dosis vastberadenheid, aanzetten tot broodnodige verandering.^{10,11} In dit boek geef ik een aantal voorbeelden van wat beleidsmakers en burgers kunnen doen om de milieu-impact op kinderen wereldwijd te verminderen.

Als kinderinfectioloog maak ik me zorgen over toekomstige pandemieën, mede aangewakkerd door ontbossing van tropische wouden, waar we de virussen soms letterlijk uit de bomen schudden. Nog meer lig ik wakker van de massale vervuiling van onze planeet, het grote probleem van onze tijd! Pollutie bedreigt niet enkel ecosystemen en het klimaat, maar ook rechtstreeks onze kinderen. Zij zijn gevoeliger dan volwassenen voor zowel infectieziekten als

milieuvervuiling, ze zijn als het ware de kanaries in de koolmijn. Ik hoorde het gezang van die kanarietjes de afgelopen jaren op heel wat plekken in de wereld. Alles wat we doen, van onze dagelijkse verplaatsingen tot wat we kopen, heeft impact op de gezondheid van de planeet en haar kinderen. Vervuiling verandert niet enkel het klimaat, maar raakt ook de kinderen in onze eigen straten.

Er blijft gelukkig ruimte om in te grijpen. Met dit boek wil ik niet alleen bewustwording creëren over de ecologische problemen die de allerjongsten het meest treffen, maar ook inspireren tot verandering. Wat kunnen we op persoonlijk en vooral op maatschappelijk vlak veranderen om onze wereld en onze kinderen gezonder te maken? We hebben meer vat op grote milieuproblemen dan we denken. Zelfs beperkte ingrepen in kleine gemeentes kunnen een verschil maken. Als (lokale) overheden het voortouw nemen en gezonde keuzes maken voor kind en planeet, dan kan dat een cascade van positieve effecten teweegbrengen. Een vlinderslag in Brazilië kan een tornado in Texas veroorzaken.¹²

* Ik zal het in dit boek geregeld hebben over het Globale Zuiden. Dat is de term die vandaag gebruikt wordt voor lage- en middeninkomenslanden, die vaak kampen met uitdagingen zoals armoede, beperkte infrastructuur en minder economische macht. Deze landen liggen vooral in Afrika, Latijns-Amerika en delen van Azië. De term is niet puur geografisch, maar vooral economisch en sociaal van aard, en benadrukt de globale ongelijkheden en machtsverhoudingen.

** De Democratische Republiek Congo, ook wel bekend als D.R. Congo of Congo-Kinshasa, speelt een belangrijke rol in dit boek. Gemakkelijkheidshalve gebruik ik geregeld de term Congo; hierbij gaat het steeds om D.R. Congo en niet om buurland Republiek Congo (Congo-Brazzaville).

ECUADOR

1. DE STRIJD OM WATER

Pachamama wacht niet tot wij haar redden. Moeder Aarde wacht tot wij haar respecteren. Als we haar niet respecteren, zal Moeder Aarde zelf de mensheid opslokken.

Nemonte Nenquimi,
leider van een Ecuadoraanse inheemse Waorani-gemeenschap

In 2005 trek ik als 20-jarige student geneeskunde naar Mexico. Ik kom er terecht door 11.11.11, de koepelorganisatie van Vlaamse Noord-Zuidbewegingen. Samen met twee vrienden leer ik op een avondcursus Global Health een partnerorganisatie van 11.11.11 kennen die zich bezighoudt met sociale rechtvaardigheid en het recht op gezondheid in Latijns-Amerika. Via deze vereniging komen we in contact met een gezondheidsproject in Chiapas, een deelstaat in het zuidoosten van Mexico en een van de armste delen van het land, met een niet erg ontwikkelde gezondheidszorg. Daar werkt een Belg mee aan de verbetering van rudimentaire medische posten in dorpjes die mijlenver van de dichtstbijzijnde stad liggen. Die veldklinieken willen we graag bezoeken.

In Chiapas zwaait het Zapatistisch Nationaal Bevrijdingsleger de plak.¹³ De zapatisten verzetten zich hevig tegen NAFTA, een vrijhandelsakkoord tussen Canada, de VS en Mexico. Ze vinden het akkoord een bedreiging voor hun voortbestaan als traditionele gemeenschap. De Mexicaanse economie dreigt volgens hen overspoeld te worden met goedkope Amerikaanse en Canadese producten. De rebellen pleiten voor behoud van het regenwoud en voor verregerende autonomie van hun lokale gemeenschappen.¹⁴ Vandaag komen ze nog steeds op voor *bottom-up*-zelfbestuur. In elk van hun dorpen is er een basisschool waar de leerplannen van onderuit worden opgesteld door de gemeenschap, zowel in de inheemse taal als in het Spaans.^{15,16} Als jonge ‘andersglobalistische’ studenten vinden we dit fascinerend. We willen graag weten hoe deze autonome gemeenschappen gezondheidszorg in hun project integreren.

Na uren puffen en dooreengeschied worden achteraan in een pick-uptruck, met de brandende zon in onze nek, komen we aan op onze bestemming. Via stoffige, hobbelige wegen bereiken we een afgelegen dorpje, verscholen in het weelderige Lacandón-regenwoud van Chiapas. Meteen na aankomst worden we hartelijk welkom geheten in een houten huis aan de rand van het dorp en drinken we met onze vrolijke gastheren mierzoete koffie. We wisselen in ons beste Spaans wat vriendelijke woorden uit.